

6. Ровинский Е.А. Основные вопросы теории советского финансового права /Ровинский Е.А. – М.: Госюриздат, 1960. – 193 с.
7. Винницкий Д.В. Российское налоговое право: проблемы теории и практики /Винницкий Д.В. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 394 с.
8. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права /Братусь С.Н. – М.: Госюриздат, 1963.
9. Яковлев В.Ф. Общая часть гражданского права в современном законодательстве и юридической практике / Яковлев В. Ф. – Свердловск, 1979.
10. Ямненко Т.М. Система фінансового права як галузі права /Т.М. Ямненко //Держава і право. Юридичні та політичні науки. – 2002. – № 15. – С. 322–328.

АНДРІЙЦЬО В.Д.

Голова Закарпатського окружного адміністративного суду, кандидат юридичних наук

УДК 347.91

ДОКАЗИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗБОРУ НА ЕТАПІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У даній статті автор розглядає сутність доказів як об'єкта збору на етапі збирання доказів у цивільному процесі. Він приходить до висновку, що збирається доказова інформація, яка зафіксована на матеріальному носії (юридичні докази), залучення якої через відповідні процесуальні дії перетворює їх у судові докази у конкретній цивільній справі.

Ключові слова: процес доказування, етап, збирання доказів, сутність, докази.

В данной статье автор рассматривает сущность доказательств как объекта сбора на этапе сбора доказательств в гражданском процессе. Он приходит к выводу, что собирается доказательная информация, которая зафиксирована на материальном носителе (юридические доказательства), привлечение которой из-за соответствующих процессуальных действий превращает их в судебные доказательства по конкретному гражданскому делу.

Ключевые слова: процесс доказывания, этап, сбор доказательств, сущность, доказательства.

In this article the author considers the essence of evidence as an object of collection on the step of collecting evidence in civil proceedings. He concludes that the evidence information has collected, which is fixed on a physical medium (legal evidence), who's involvement through appropriate proceedings turns them into judicial evidence in a particular civil case.

Key Words: process of proof, step, collecting evidence, essence, evidence.

Постановка проблеми. Істотною характеристикою будь-якої діяльності як процесу є його стійка логічна організованість, яка проявляється у такій побудові процесу, де має місце послідовна зміна етапів, операцій, дій та їх кількості. Цілісність процесу судового доказування

пов'язується із тим, що один етап повинен іти послідовно за іншим, впливати із нього. Так, якщо у цивільній справі був визначений юридичний факт, що підлягає доказуванню, то наступний крок, який повинен вчинити суб'єкт доказування буде полягати у пошуку доказів, які даний факт підтверджують. У багатьох випадках пошук необхідних доказів буде залежати від того, який саме факт був визначений на попередньому етапі. Адже, як правильно відмічають у правовій літературі є істотна різниця у доказування юридичних фактів матеріального характеру чи юридичних фактів цивільного процесуального характеру. Зокрема, якщо матеріально-правові факти в більшості випадків пізнаються судом опосередковано, то процесуальні, навпаки, безпосередньо, в зв'язку з чим перші факти вимагають більш складну та формалізовану процедуру доказування [1, с. 65; 2, с. 193].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сутності доказів на етапі їх збору у цивільному процесі займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких можна виділити таких як О.В. Баулін, А.С. Козлов, В.В. Молчанов, І.В. Решетнікова, М.К. Треушніков, В.П. Феннич, С.Я. Фурса, Т.В. Цюра, М.Й. Штефан тощо.

Метою даної статті є визначення сутності доказів як об'єкта збору на етапі збору доказів у цивільному судочинстві.

Основний зміст статті. Етап збирання доказів принципово відрізняється від попереднього етапу процесу судового доказування, де діяльність суб'єктів доказування була побудована навколо такого об'єкта як предмет доказування. На етапі збирання доказів як другому етапі процесу доказування діяльність суб'єктів доказування починає крутитися навколо ще одного об'єкта – докази. Але інший об'єкт – предмет доказування не зникає та не відсувається на другорядний план, оскільки всі інші етапи процесу доказування, починаючи із збирання доказів, у тій чи іншій формі будуть апелювати до предмету доказування. Наприклад, на етапі збирання доказів потрібно буде проводити попереднє дослідження та оцінку доказів, що не можливо здійснити без розуміння того, на підтвердження якого факту потрібно доказ зібрати. Саме це і буде показувати цілісність процесу доказування, де всі його етапи перебувають у нерозривному взаємозв'язку між собою.

Оскільки другий етап процесу доказування направлений на збирання доказів, то без розуміння сутності того, що саме потрібно збирати, неможливо зрозуміти етап збирання доказів. Мало того, всі інші наступні етапи доказового процесу також будуть оперувати таким об'єктом як докази, досліджуючи та оцінюючи їх.

Судове пізнання у процесі доказування найкраще пояснює теорія відображення, відповідно до якої людина сприймає, запам'ятовує та відтворює побачене; події минулого відображаються у документах, фотографіях та відеофільмах [3, с. 59]. Пізнання – це процес цілеспрямованого, активного відображення дійсності в свідомості людини. Саме теорія відображення дасть можливість нам зрозуміти роль та місце судових доказів у пізнавальному процесі. Невипадково науковці, зокрема В. В. Молчанов, вказують, що природа судових доказів, їх рух в процесі доказової діяльності можуть бути усвідомлені тільки на підставі філософської теорії відображення [4, с. 19].

Судові докази з точки зору теорії відображення виступають засобами пізнання. Ось чому в процесі доказування суб'єкти доказування оперують засобами доказування.

Так як докази мають надати суб'єктам доказування інформацію про пошукові факти, тобто такі які потрібно встановити, сутність судових доказів, виходячи із їх філософського розуміння як засобів пізнання, найкраще зможе розкрити теорія інформації. Починаючи із 80-х років у науці цивільного процесу при розробці положень теорії доказів та доказування почали активно та плідно використовуватися інформаційна та комунікативна теорія [5; 4, с. 22-23]. Наразі можна спокійно сказати, що домінуючим положенням у теорії цивільного процесу стало розуміння доказів як інформації про факти, що зафіксована на певному матеріальному носії. Ось чому у визначенні доказів, яке дається у ст. 57 ЦПК України вони визначаються як «фактичні дані», тобто інформація про факти, які встановлюються (вважай подаються) на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань

свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема, звуко- і відеозаписів, висновків експертів.

Якщо судові докази розглядати у якості інформації про факти, то виходить, що вони мають нематеріальну природу. Інформація, що відображена у доказах є предметною, оскільки вона стосується обставин цивільної справи. Але пізнати дану інформацію можна тільки через її носія.

Відповідно до теорії відображення, у момент взаємодії відображуючого об'єкта та відображуваної події, формується джерело інформації. Ось чому джерело інформації, що має значення для цивільної справи формується до порушення справи у суді та безвідносно неї [4, с. 19]. Але на нашу думку, можлива ситуація коли джерело інформації може бути сформовано і під час слухання цивільної справи (і тут мова йде не тільки про процесуальні факти, але і матеріально-правові). Наприклад, при розгляді цивільної справи про поділ подружнього майна подружжя, яке вже розлучено, відповідач, на якого було оформлено майно продає його, оскільки не були застосовані заходи по забезпеченні позову. У такому разі позовні вимоги позивача, відповідно до положення п. 30 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року корегуються наступним чином: продане майно або його вартість врахувати при поділі майна. Договір купівлі-продажу такого майна буде виступати джерелом доказування, а факт продажу без згоди іншого подружжя – фактом предмету доказування.

Інформація про факт пов'язана із своїм матеріальним носієм, без якого дана інформація існувати не може. Перенести інформацію на інший матеріальний носій можна, але розділити її від матеріального носія ні теоретично, ні практично не можливо. Ось чому тільки єдність інформації та її матеріального носія утворюють судовий доказ у справі. Оскільки власне інформація виступає нематеріальним об'єктом, а її нерозривний носій – матеріальним, то об'єктом збирання на етапі збору доказів власне є джерело інформації. Хоча, як вище нами було вказано, інформацію від носія відділити не можливо, а тому, збираючи джерела інформації, ми такими чином збираємо докази у цивільну справу.

Окрім концепції, яка пояснює сутність судових доказів як поєднання інформації та носія інформації, є ще, не дуже поширені напрямки розуміння сутності судових доказів. Зокрема, виділяють концепцію відомого факту, за якою докази виступають відомими фактами, на підставі яких можна встановити невідомі факти; у процесуальній теорії всі явища, виступають або доказами, або предметом доказування називаються фактами [6, с. 139]. Як видно дана концепція за основу бере розуміння доказування із логічних позицій, де за допомогою відомого судження робляться висновки по невідомому судженні. Даний підхід отримав широке розповсюдження у теорії кримінального процесу [7, с. 135-143; 8, с. 104; 9, с. 9; 10, с. 10]. Але він же зазнав, на наш погляд, справедливої критики: факти без процесуальних засобів доказування не можуть бути залучені у цивільний процес [11, с. 51; 12, с. 88]; якщо докази розуміти як факти, то чому у законі існує норма про допустимість доказів [13, с. 76].

Інші вчені підтримують концепцію, яка пояснює подвійну природу сутності доказів, де докази розглядаються і як джерела доказування, і як факти. Зокрема, Д. М. Чечот вказує, що судовими доказами є всі фактичні дані (факти, інформація про факти), а також засоби доказування, які у передбачених законом процесуальних формах використовуються у суді [14, с. 211]. В теорії кримінального процесу таких поглядів притримувався М. С. Строговіч, який вказував, що докази це, по-перше, факти, які встановлюють злочин, а, по-друге, передбачені законом джерела, з яких суд та слідство отримують інформацію по справі [15, с. 288-289]. Позитивним доробком цієї концепції стало те, що вона вперше показала складну природу судових доказів як поєднання, але не джерела доказування та факту, а джерела доказування та інформації про факт. Ось чому, резюмуючи результати наукових дискусій щодо сутності судових доказів, Т. В. Сахнова, вказала: «Розуміння судового доказу як діалектичної єдності змісту та форми відповідає змісту процесуального закону. Ця концепція отримала загальне визнання, знайшла відображення в сучасних підручниках та не потребує додаткової

аргументації» [16, с. 53]. Саме таке розуміння сутності судових доказів заслуговує на увагу.

Немаловажним для розуміння ролі та місця етапу збору доказів у процесі доказування має вирішення питання про те, а коли докази, які потрібно зібрати вже є сформовані. Адже від вирішення цього питання буде залежати, що саме збирають суб'єкти доказування на етапі збору доказів.

Окремі науковці, використовуючи теорію інформації, вказують, що доказ починає формуватися виключно на етапі його дослідження. Так, В. В. Молчанов зазначає, що джерело інформації – поняття не рівнозначне доказовій інформації. Фізичні особи, речі, предмети – її потенційні носії. Існуючий у джерелах інформації потенціал не реалізований. Джерело – це тільки можливість інформації. Інформація у власному сенсі цього слова починає з'являтися тільки у результаті реалізації зв'язку одержувача та джерела інформації [17, с. 108]. Інформація є результатом інформаційного процесу та не існує за його межами. Вона можлива тільки як результат відображення у системі одержувача [18, с. 37, 39]. Інформація передається за допомогою сигналу, який виступає єдністю інформації та її матеріального носія. Так як інформація виникає у рамках інформаційного процесу, то сигнал, який несе інформацію про обставини справи, що встановлюються, існує тільки у певній системі відносин – сигнальна ситуація, необхідним компонентом якої є предмети (процеси), що сигналять, сам сигнал та система, яка сприймає сигнал [19, с. 8]. Доказ структурно від сигналу не відрізняється. Проте тільки при безпосередньому контакті суду з джерелом інформації – фізичною особою, предметом, під час цілеспрямованої діяльності по «знятті» інформації, яка міститься у джерелі, виникає сигнал, що несе доказову інформацію, формується доказ як засіб пізнання [4, с. 22-23]. Залучення джерела доказової інформації у процес створює необхідні передумови для формування судових доказів як засобів пізнання та обґрунтування висновків суду. Саме у цьому і полягає функціональне значення збирання доказів як елемента доказування у цивільному процесі [4, с. 23].

На нашу думку, не можна погодитися із тим, що судові докази як засоби пізнання, починають формуватися під час їх дослідження у суді. Згідно авторських позицій суб'єктами доказування виступає не тільки суд, але і особи, які беруть участь у справі, де важливими суб'єктами будуть виступати сторони цивільної справи. Їх важливість на етапі збору доказів у процесі доказування обумовлена тим, що відповідно до ч. 1 ст. 60 ЦПК України обов'язок подавати до суду докази на підтвердження фактів, які обґрунтовують їх позовні вимоги чи заперечення проти них покладається на сторін справи. Саме сторони, раніше за суд як суб'єкта доказування починають працювати із доказами, сприймаючи від них інформацію. В іншому разі, наприклад, позивач не зміг би при написанні позовної заяви вказувати такий обов'язковий її реквізит як «вказання доказів, якими позивач обґрунтовує свої вимоги» – п. 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК України.

Докази як об'єктивно існуюча інформація зі своїм джерелом сформувалася, як правило, ще до порушення цивільної справи. Пізнавальні функції даних доказів у момент формування доказової інформації не втрачаються, хоча на окремі види доказів тривалість у часі може негативно позначитися. Ось чому і є можливість здійснити забезпечення доказів, тобто дослідити їх до початку розгляду справи по суті (ст. 133 ЦПК України). Залучення різноманітними процесуальними діями доказів у цивільну справу тільки приводить до того, що докази набувають статусу судових, з усіма процесуальними наслідками, які звідси випливають (наприклад, відповідальність суду за збереження речових доказів – ст. 139 ЦПК України).

Вивчаючи сутність судових доказів, ряд науковців розкривають такі їхні ознаки як *зміст*, під яким розуміють інформацію про факти; *процесуальну форму*, під якою розуміють носій інформації та спосіб її доведення до відома суду; *процесуальний порядок* отримання і дослідження доказової інформації [13, с. 79; 20, с. 92]. Окремі науковці, аналізуючи процесуальний порядок як ознаку судових доказів, додають не тільки одержання та дослідження доказів, але і їх оцінку [21, с. 247]. З вказаним можна погодитися тільки частково: тільки перші дві вище виділені ознаки будуть пояснювати сутність доказів. А ось щодо третьої,

то вона є зайвою, оскільки дотримання встановленого порядку отримання, дослідження та оцінки судових доказів буде говорити нам про завершення процесу доказування. Дотримання встановлених процедур залучення, дослідження та оцінки судових доказів мусить передувати виявленні самих доказів. Коли суб'єкти доказування, виходячи із тих фактів, які потрібно доказати, віднайнуть ті чи інші докази, вони вчиняють різноманітні по своєму характері процесуальні дії, направлені на збирання доказів у цивільну справу. Ось саме тут буде мати важливе значення розуміння наслідків цих дій: після їх успішного завершення докази, що були віднайдені суб'єктами доказування стають судовими доказами, так як вони офіційно залучені до матеріалів цивільної справи, суд зобов'язаний їх дослідити та дати оцінку. Наскільки вони взмозі підтверджувати ті чи інші факти предмету доказування, то це вже інше питання. Остаточо воно буде вирішуватися на іншому етапі процесу доказування. Ось чому також на можна погодитися із висловленою позицією, що судові докази мають бути достовірні [22, с. 386-388]. Якщо докази на етапі збору вже мають бути достовірні, то проблема збору, дослідження та оцінки доказів уже не виникає, так як не має потреби в їх оцінюванні, бо доказ уже визнаний таким. Тим більше достовірність доказу перевіряється через його взаємодію із іншим доказом.

На етапі збору доказів відбувається попереднє дослідження та попередня оцінка доказів на факт виявлення таких рис у доказів як належність та допустимість. Це робиться у силу вимог положень ЦПК України щоби цивільна справа не затягувалася у розгляді через дослідження непотрібних для її вирішення доказів. Саме головне те, що попередня оцінка доказів, як правило, презюмується, бо слова сторін, які ставлять перед судом вимогу, наприклад, викликати певних свідків для підтвердження того чи іншого факту не перевіряються, бо не має спілкування із самим свідком. Знати наперед юридичну силу того чи іншого доказу, поданого на підтвердження певного факту без його дослідження та оцінки не можливо. Ось чому, доказом буде інформація про факт, яка закріплена на певному матеріальному носії. Коли даний доказ через відповідні процедури буде допущений судом до матеріалів цивільної справи він стає судовим доказом, але значення юридичного доказу до цього часу він не втрапив. У цивільному процесі є багато процесуальних явищ, які вважаються такими навіть без відповідного матеріального підтвердження у матеріальних відносинах. Зокрема, суд припускає, що позивачу дійсно належать ті матеріальні права, про захист яких він просить у позовній заяві. Але перевірка цього буде зроблена після розгляду справи по суті та зафіксований висновок суду з цього приводу у судовому рішенні. Аналогічно із доказами: вони мають юридичну властивість підтверджувати певний факт, але їх потенційна юридична сила може бути виявлена тільки після дослідження та оцінки доказу. Причому мова тут іде не за попередню оцінку, яка сформована у якості бар'єру від зловживань своїми правами особами, які беруть участь у справі. Хтось може сказати, що не має доказу за межами юридичного процесу, бо не відомо, які факти нам потрібно встановити. Але не слід забувати, що факти предмету доказування – це така об'єктивна реальність, яка вже відбулася. Тобто факти є у минулому і вони про себе залишили свій слід на певних матеріальних носіях. Цей носій як об'єктивна реальність також уже відбувся. Мало того, розуміння моменту формування доказу за межами цивільного процесу (якщо мова йде, як правило, про матеріально-правові факти чи доказові факти, які підтверджують матеріально-правові) підтверджується можливістю осіб, які беруть участь в справі подати в апеляційній інстанції докази, у дослідженні яких було неправомірно відмовлено (ч. 2 ст. 303 ЦПК Україна). Виходить, мовою закону ті джерела доказування, які не пройшли процедуру залучення у цивільну справу у зв'язку із, наприклад, відмовою задовольнити клопотання про виклик свідка чи витребувати письмові або речові докази і т.д., вже названі «докази».

Висновки з дослідження. Отже, етап збирання доказів у процесі доказування направлений на збирання саме доказів, а не джерел доказування, як стверджується групою вчених у доктрині цивільного процесу. Збираються докази, які являють собою нерозривну єдність змісту та форми.

Список використаних джерел:

1. Баулин О.В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел /Баулин О.В. – М. : ОАО Издательский дом «Городец», 2004. – 272 с.
2. Білоусов Ю.В. Доказові презумпції у цивільному судочинстві : монографія / Білоусов Ю. В., Феннич В.П. – Х. : Харків юридичний, 2002. – 280 с.
3. Решетникова И. В. Курс доказательственного права в российском гражданском судопроизводстве /Решетникова И.В. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. - 288 с.
4. Молчанов В.В. Собираение доказательств в гражданском процессе /Молчанов В.В. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 96 с.
5. Козлов А.С. Актуальные проблемы теории доказательств в науке гражданского процесса : учебное пособие /Козлов А.С. – Иркутск: Иркутск. гос. ун-т, 1980. – 86 с.
6. **Курьлев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии /Курьлев С.В. – Минск : Изд-во БГУ, 1969. – 204 с.**
7. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: учебник /Чельцов М.А. — 4-е изд., испр. и перераб. – М.: Госюриздат, 1962. – 503 с.
8. Лупинская П.А. О понятии судебных доказательств // Всесоюзный юридический заочный институт. Ученые записки. – 1958. – Вып. 6. Вопросы советского уголовного процесса. – С. 98–115.
9. Шаламов М.П. Теория улик /Шаламов М.П. – М.: Госюриздат, 1960. – 182 с.
10. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств /Белкин Р.С. – М.: Наука, 1966. – 295 с.
11. Клейнман А.Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. Очерки по истории /Клейнман А.Ф. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1967. – 119 с.
12. Хуыз М.Х. Общие положения гражданского процесса. Историко-правовое исследование: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.03 / Хуыз Мурбек Хаджумарович. – Краснодар, 1986. – 365 с.
13. Треушников М.К. Судебные доказательства /Треушников М.К. – М. : ОАО Издательский дом «Городец», 2004. – 272 с.
14. Гражданский процесс: учебник /[Вершинин А.П., Кривоносова Л.А., Новиков Е.Ю., Полудняков В.И. и др.]; под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д. М. Чечота. – Издание третье, переработанное и дополненное. – М. : ПБОЮЛ Гриженко Е. М., 2000. – 544 с.
15. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса / Строгович М. С. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.
16. Сахнова Т.В. Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе (К разработке нового ГПК Российской Федерации) /Т.В. Сахнова // Государство и право. – 1993. – № 7. – С. 52–60.
17. Цонев В. Информация и отражение /Цонев В. – София : Наука и искусство, 1977. – 129 с.
18. Щербицкий Г.И. Системный характер информации /Щербицкий Г.И. – Мн.: Наука и техника, 1978. – 222 с.
19. Меркулов А. С. Роль понятия «сигнал» и «сигнальность» в исследовании процессов отражения и информации: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.01. «Онтология и теория познания» /А.С. Меркулов. – Свердловск, 1978. – 22 с.
20. Феннич В.П. Цивільний процес: конспект лекцій. Навчальний посібник /Феннич В. П. – Ужгород: Видавництво Закарпатського державного університету, 2005. – Частина 1. – 130 с.
21. Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / Штефан М.Й. – К. : Ін Юре, 1997. – 608 с.
22. Осипов Ю.К. Основные признаки судебных доказательств /Ю.К. Осипов //Труды Свердловского юридического института. – 1968. – Вып. 8. – С. 386–388.

